

A budai bürger és a pesti polgár

Polgári értékrend és gondolatvilág a XIX. századi Pest-Budán

„A budaiak szeretnék nagyvárosiaknak látszani, a pestiek pedig valóban azok” – jegyezte fel 1844-ben Nagy Ignác a magánvéleményét, amely nem nélkülözött némi iróniát sem. Az viszont tény, hogy a Várnegyedben inkább a Habsburg udvarhoz tartozó nemesi és hivatalnoki réteg dolgozott s lakott, valamint a katonaság szállásai voltak. A budai hegyoldalakon többnyire a parasztgazdák művelték a szőlőiket, a földrajzi szempontból is eleve nyitottabb pesti síkságon viszont iparosok, kereskedők, vendégfogadósok és vásárosok szolgálták ki a városlakók s az átutazók kívánságait. A XIX. században a Duna két partján élő lakosság származási, etnikai és vallási szempontból egyaránt rendkívül eltérő volt. Igaz ez még akkor is, ha az 1870-es évekig nagyjá-

ból egységesen a német nyelvet használták egymás kölcsönös megértésére és a hivatali ügyintézés során úgy a magyar, mint a sváb, a zsidó, a szerb, a görög, a bolgár és más népesség is. A Weber Henrik 1840-es évekből fennmaradt meghívóján a szereplő férfiképmás a Pesther Tagesblattot tartja a kezében, de a Pesther Deutsches Theater 1855-ös, a Szent Rókus Kórház javára rendezett karácsonyi jótékonyági hangversenyének plakátja is jelzi, hogy Pest, Buda és Óbuda lakóit a művelődési élet, a közös kultúra hozta közelebb egymáshoz. A Budavári Palota barokk csarnokában szeptember 19-ig látható kiállításon a Budapesti Történelmi Múzeum saját anyagából valamint hat fővárosi társintézmény kölcsönzéseiből az ezekről a kapcsolatokról közel 250 műtárgy nyújt

A pesti Városháza a XIX. század közepéről, ismeretlen mester metszetén

Canzi Ágost : Vadász karikatúrája (akvarell)

A „Családi Kör” divatképe (1866)

széles áttekintést a XVIII. század végétől a három Duna-parti városrész 1873-as egyesítéséig. A szemlére bocsátott képeket és tárgyakat a fiatal *Perényi* Roland első nagyobb tárlatrendezéseként tekinthetik meg a látogatók.

A kiállítás első felében pest-budai családtörténeteken keresztül a honi polgárosodás folyamatát követhetjük nyomon, az öltözködés és a művészeti stílus folyamatos változásainak tükrében. *Donát* János még heroizáló ókori görög-római jelmezben örökölte meg 1815-ben *Pargfrieder* pesti polgárt, aki a korabeli szóbeszéd szerint *II. József* törvénytelen fia volt. Mindenesetre remek kapcsolatokkal rendelkezett és udvari hadiszállítóként akkora vagyont szerzett a napóleoni háborúban, hogy Alsó-Ausztriában királyi pompával vetekedő kastélyt építtetett magának. A másik véglet *Marastoni* Jakab kispolgárian biedermeier Mátkapárja 1838-ból a maga földön járó realizmusával, amely a látványos külsőségek helyett az érzelmi értékekre helyezi a hangsúlyt. Érdekessé *Pollack* Mihály építész 1814-es homlokzatterve *Horváth* József klasszicizáló pesti házához, amely ma is álló műemléképület. *Pollack* felesége tahitótfalui birtokán épített villájának ebédlője jelenleg is látogatható emlékszoba. Innen kölcsönözték a deszkalapokra a mester által festett ajtódíszeket, amelyek különféle csendéletek és mitológiai jelenetek. Frissen helyreállított empire szekreterje is megtekinthető. Az összképet teszi teljesebbé *Rauschmann* József budai mester kétoszlopos álló-órája a XIX. század első feléből.

Korábban ugyanitt külön kiállítása volt a népes *Giergl-Györgyi* család több nemzedékének. Ebből most emlékidézőként egyebek közt üvegműves diplomát és ezüst ötvöstárgyakat láthatunk, valamint *Györgyi* (*Giergl*) Alajos portrépárját *Stolp* Oszkáról és nejeről, *Györgyi* Máriáról. A különböző társadalmi rétegek demokratikus alkalmi együttélésének lehetőségét jelképezve, vásári sátorban eszegető-idogáló vegyes pesti népséget ábrázol *Franz Mücke* zsánerképe (1845), *Deutsch* Mór családi idillje (1861) viszont a budai szőlőhegyek között, egy borospince teraszáról nyújt festői látványt.

A korabeli divatlapok választékos és csoportos „életképei” is nyomon követik az öltözködés változásait. A régi táblabírák vidékiesen elmaradott és hagyományos ruháit elsöprő új módiig, majd az egész Európát eluraló empire stílust fokozatosan felváltó nemzeti viseletkéig, az öntudatosodás nyomán a nemesi körökben közkedve vált díszmagyarig (amelyet németül mindmáig „mágnás-viseletnek” *Magnatentracht*-nak neveznek) számos példát láthatunk. Az egyik üvegszekrényben a kiállításra felújított, meglepően célszerű, legombolható ujjú női ruha látható 1850-ből. *Barabás* Miklós 1852-es szalonjelenetén egy elsőbálos hölgy magyaros nagyszonyi ruhát ölt fel a szobalánya segítségével. „A Családi Kör divatképei / Márczius 1° felében 1854 / Alter és Kiss divatterméből Pesten” – olvashatjuk egy ülő és egy álló dáma, valamint a mellettük játszó

kislány színezett metszeteken sokszorosított jelenete alatt, amelyeket a lap mellékleteként az előfizetőknek postáztak. „A monarchia krónikásának” tartott Jakob Alt és fia, Rudolf von Alt rajzait, vízfestményeit városi és falusi részletekről önálló könyvformákban terjesztették. Előbbitől Pest madártávlati látképe (1820), utóbbitól a Magyar Királyhoz címzett fogadó homlokzatának képe (1850) vagy a Rudas-fürdő belseje (1845) című munkája érdemel különös figyelmet. Ugyancsak figyelemreméltó a Pesti Városháza homlokzatát 1844-1863 között megörökítő kép, amely ismeretlen mestertől származik.

Az önelégültség veszélyét szerencsére ellensúlyozta a józan polgári önironia – például a közmondásos „stüzi vadász” kétkelkes, potrohos és szemüveges karakterfigurája – Szemlér Mihály, Petrich András vagy Canzi Ágost karikatúráin, amelyek korabeli élclapokban vagy irodalmi művek illusztrációiként kerültek forgalomba. Kéziratos, illetve nyomtatott okmányok, plakátok, hírverések, újsághirdetések sokasága mellett pilulás szelencék és Kugler Henrik cukrász tarkabarka virágokkal telepingált süteményes fadoboza sorakozik a vitrinekben. Ritkaságnak számít egy 1799-ben írt korai házassági szerződés

(„Heurats Contract”) eredeti kéziratos példánya, mivel 1890-ig csak az egyházi házasság volt érvényes és a válás szinte szóba se jöhetett. Az akkori házassági elgondolások között viszont megszokott volt az unokatestvérek természetesnek tartott egybekezelése, nem utolsósorban józan gazdasági megfontolásból, a családi vagyon egyben tartása és gyarapítása érdekében. A tartós párkapcsolatot szolgálta Vahot Imre „Szerelmi és házassági ismeretek tára – Conversations-Lexicon” köteteinek 1845-ös pesti kiadása. A polgári erények „árnyoldaláról” a korabeli fotóműterem akt-kukkolója közvetíti a mának az akkori „édes élet” hangulatát.

Az ipari forradalom kezdetére a már megmerevedett és a haladás gátjává vált céhrendszer folyamatos felszámolásával olyan polgári önszerveződések és civil kezdeményezések kerültek előtérbe, mint például a lövészegyletek. Ezek azonban korántsem szorítottak pusztán lövöldei gyakorlatokra és egyenruhás felvonulásokra – amint azt az utókorra maradt festett céltáblák sugallják –, hanem az alkalmi bálók és társasági ünnepélyek rendezésétől kezdve a munkakapcsolatok kiépítésén és ápolásán át a házassági kötelékek szorosabbá fűzéséhez vezettek.

Közép-Kelet-Európa Kismartonban

Osztrák, magyar, szerb és bolgár kortárs tárlat

Az osztrák-magyar határszélen, az eisenstadti (kismartoni) Esterházy-kastélyban Central Europe Revisited – Közép-Kelet-Európa friss szemmel címen, immár harmadszorra rendeznek nemzetközi képzőművészeti seregszemlét. A több mint húsz alkotó részvételével zajló tárlaton az állandó szereplőnek számító osztrákok és magyarok mellett az idén szerbek és bolgárok mutatkoznak be. Az avatott válogatás az évtizedek óta külföldön dolgozó Hegyi Lóránd művészettörténészt dicséri. A november elsejéig látogatható kiállítás idejének újdonsága, hogy bővült a helyszín: a pár éve helyreállított Sala Terrena földszinti csarnoka mellett most a Haydngasse 1. szám alatt, a kastély tőszomszédságában épült műemléki kolostor is megnyitotta kapuit a látogatók előtt.

Ezúttal csupán a figurális művek között tallózva említhetjük elsőként a magyarok közül Szabó Eszter arasznyi vízfestményeit, amelyeken a „közös nevező” a műanyag tasak. Ezeket karikatúraszerű emberkéi cipelik hangyaszorgalommal reggeltől-estig mindenhová, a mozgólépcsőkön fel-alá éppúgy, mint a bevásárló központokban vagy a piacokon. Neki „a fény városáról” csak a szeleteletlen párizsi felvágott jut az eszébe, a Niagaráról pedig az alul-

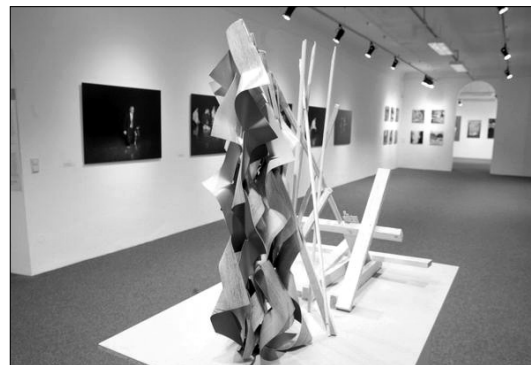
járókban vagy a bevásárlóközpontokban szüntelenül hömpölygő emberfolyam. Érdekes még, hogy a törzsvendégnek számító, már-már szinte közmondásos tizenéves „pláza-cicák” helyett a művész kizárólag öreg nyugdíjasokat szerepeltet. A bolgár Nestor Kovachevet hazájának falusi-városi ellentéte foglalkoztatja, így „Kisebbrendűségi érzés” című akril képén a városi aszfalton lépegető tétova embercsoport tagjai, közelmúltjuk féltve tovább őrzött emlékeiként falusias ruhadarabokat: kucsmát, bekecset, csizmát vagy nagykendőt viselnek.

Honfitársnőjét, Borjana Ventzislavovát az európai uniós csatlakozás óta már földrésznyire tágult határok foglalkoztatják. Az önmagáról és barátairól készített színes számítógép-nyomat sorozatán „Senki sincs biztonságban!” figyelmeztetéssel, korunk kényszerű migrációját örökíti meg. Az újfajta népvándorlást, melynek során milliók menekülnek el lakóhelyükről – a világszerte rohamosan szaporodó tűzfészekből – a különféle etnikai, vallási vagy politikai villongások miatt. Venciszlavova felvételein különféle alakok a sötétben és derékig érő vízben, kis motyóikkal vágnak neki a távoli ismeretlennek. Az osztrák Bernd Koller vegyes technikájú rajzlap-

Az Esterházy kastély belső udvara

Részlet a nemzetközi kortárs tárlatról

jain az Egyesült Államokban szerzett friss úti élményeiből rakja ki a hatvanas évek nomád hippi-kultúrájának retró-mozaikját. Blues, country, valamint rock slágerek kézzel írt szövegeit keveri használati tárgyakkal, hirdetésekkel és újságkivágásokkal. Földije, Iris *Andraschek* az amerikai életforma betegesebb változatának ausztriai begyűrűzésével szembesít. Az úgynevezett részeg-partikon kómába esett „alkohol-hullákat” kimaszkírozzák és beöltöztetik, majd különféle helyszínekre viszik, és ott lefényképezik, afféle későbbi „dokumentációként” a kijózanodás utánra. Nő létere érthető, hogy főleg a „gyengébb nem” megaláztatásait helyezi előtérbe, az önkívületi állapotban támadt látomásokat pedig áttetsző papíralappal érzékelteti, amelyre grafitval, szépiával és krétával rajzol hol éles, hol elmosódott körvonalakat.

A szerb Uroš *Đurić*nak az övével rokoni az alkotói módszere. Szerinte manapság már nem elég önmagában a tehetség, épp ezért még egy „menő” képzőművész is rákényszerül arra, hogy akárcsak egy popsztár, úgy hirdesse magát a bulvármédiában. Ezért aztán a maga arcát a tussal és tollal, a szénnel felvitt hírességek arcmásai mellé vázolja. Az Aleksandar *Zograf* – Gordana *Basta* alkotói páros még a borzalmakat ébresztő Milošević-éra, a hadidiktatúra idején választotta a képregény népszerű műfajában a harsány humor fegyverét. Előbb ország-szerinte majd a határokon túl is egyre ismertebbé vált gúnyrajzaikat újabban falvédőre hímezik, ironikus karakterfiguráik pedig a posztkommunista társadalmak rendkívül találékony túlélési stratégiáinak jellegzetes megtestesítői.

Slavica *Lazić Dundas* fából faragott és festett dom-borművein a manapság szinte mindent elárasztó távol-keleti giccs közönséges, lapos és elcsépejt világát gúnyolja. Ezek olcsó alapanyagukkal, édeskés stílusukkal és különös témaválasztásuk révén az egykori

„vásárfiák” és templomi búcsúk tarkabarka emlék-tárgyainak mai rokonai.

Erdekes csoportot képez a tárgyak már-már „emberiesült” független birodalma is. *Horváth Dániel* nagyméretű vásznain még természeti környezetbe ágyazza és festőivé oldja ólomkatonáit (vagy inkább fröccsöntött műanyag játékfiguráit?), így osztja meg saját gyerekkori emlékképeit a kiállítás látogatóival. A szerb Katarina *Radović* számítógépes-fotográfiáin apró lakószobákat rendez be babákkal és játék-tárgyakkal, mint a „való világ” digitalizált mását. Ott-honkába öltöztetett alakjai úgy tesznek-vesznek a lakásban, akárcsak az átlagos családok jellegzetes tagjai a dolgos hétköznapokon. A bolgár Nina *Kovacheva* lambda print sorozatán még ezt a másolatvilágot is a darabjaira tördeli aranyozott gipsz őrangyalainak, festett porcelán nippjeinek, áttetsző műanyag csecsebecséinek vagy zománcozott pléh bohócainak önálló életre kelt testrészeivel. Kosta *Tonev* DVD-videóján maga „bütyköli” ivóvíztároló automatájából az ön-ellátónak nevezett gépet. Végül szinte mindezeket összegezik *Borsos Lőrinc* fényképszerű részletekkel festett olajképei. Egyszínű alapon, valószínű részletekkel, a Megváltót jelképező ártatlan bárány előtt térdelő bibliai alak ábrázolásától jut el a szigorú bizánci recept szerint merev tartású ikonná szerkesztett Magyarország Védasszonyáig. Attól pedig az ötágú vörös csillag, általa „divatos önkényuralmi jelvényként” emlegetett jelképéig... A washingtoni Fehér Ház ovális elnöki irodájának elmosódott ólomszürke látomásáig, ahol a változatlanul világuralomra törekvő, mindenkori amerikai elnök és közvetlen tanácsadói környezete csak tetszés szerint behelyettesíthető, lapos fekete foltként jelennek meg, a biedermeier korában divatos árnyékkép-kivágások mára már teljesen idejét múlt modorában.

Wagner István